

Literatura o snu uvek je bila fascinirana time što je svet naših snova toliko različit od sveta svesnog doživljavanja. Tako se u toj literaturi naglašava da se Ja-kompleks u snu raspada, da dolazi do disocijacije, da više ne postoje nikakve granice Ja, ili da Ja više ne raspolaže odgovarajućom sposobnošću koordinacije pojedinačnih psihičkih komponenti. Tako, na primer, piše, 1927, Kohnstamm: »Nestaje monarhijsko vođstvo sveukupnih duševnih procesa, a time i svesna sinteza našeg telesnog i duševnog bića za jedinstvo Ja.«

Frojd je prvi shvatio san kao stanje slično psihozi i uvek je iznova govorio o haotičnom i prividno besmislenom i zapletenom svetu snova, s kojima mi imamo tako velike teškoće da ih svrstamo u našu budnu svest. Ali, ako se tokom jednog veoma dugog vremena posmatra veliki broj ljudskih snova, javljaju se sumnje u ovo shvatanje, i već izvesno vreme mene zaokuplja pitanje: ne precenjujemo li, zbog javljanja novih doživljajnih kvaliteta i kombinacija fantazije, na nekim mestima, različitost snova u odnosu prema našem budnom životu. Sasvim je sigurno da se u snevajućem Ja mogu javiti novi i drugačiji kvaliteti, koji ne odgovaraju realnosti. Na primer, setimo se samo snova, koji se često javljaju u pubertetu, sa sposobnošću letenja, ili snova o susretu s dvojnikom, odnosno s razdvajanjem Ja u dve osobe, od kojih jedna posmatra a druga deluje. Očito je da smo pri tome posebno fascinirani ekstremnim formama i metamorfizama Ja. Danas teško da postoji knjiga o snovima koja ne citira čuvani san kineskog filozofa Čuang Cua, u kojem on sanja da je leptir, a potom nastavlja filozofsku raspravu o tome da li je on čovek koji je sanjao da je leptir, ili je leptir koji sanja da je čovek. To je sigurno veoma upečatljiv san i ne može se osporavati da takvi sni postoje. Ali, niko do sada nije pisao o tome koliko su zapravo česti takvi snovi i kod kojih ličnosti ili pojava bolesti se obično javljaju. Na osnovu mog materijala od preko 50.000 snova pacijenata, poznavanja mojih sopstvenih snova i mnogih raspitivanja kod drugih kolega, moram konstatovati da takvi snovi imaju karakter izuzetne retkosti. Za sve vreme moje analitičke delatnosti, doživeo sam samo dva takva sna, pri čemu se u jednom slučaju radilo o teško bolesnoj pacijentkinji koja je sanjala da je cvet koji može da trči, a u drugom o jednoj psihotičarki koja je sanjala da je vaza. Oba slučaja koja sam posmatrao pokazivala su i u budnom stanju teške disocijacione poremećaje Ja-kompleksa, i čini mi se verovatnije da se takvi sni javljaju samo u stanjima teških psihičkih oboljenja ili, ako hoćemo da verujemo u san Čuang Cua, osobito kreativno nadarenih ličnosti, koje su sposobne da ostvaruju veoma neobične identifikacije.

Najčešće, pacijenti se u snu ponašaju na krajnje sličan način kao i u budnom stanju. Snevajuće Ja koristi iste odbrambene formacije, doživljava ista osećanja i osete koje bi doživelo i u stvarnosti u sličnoj situaciji. Nasuprot onome što se obično tvrdi, po mom mišljenju, Ja-kompleks raspolaže znatno većom merom konstantnosti i stabilnosti, i umnogome nastoji da svoje funkcije održi i u snevajućem Ja. To, ipak, ne isključuje postojanje veoma jasnih procesa razlabljivanja i rastrojavanja, i san je najpodesniji za to da se Ja-kompleksu posreduju potisnuti ili novi doživljajni kvaliteti.

U jednom ramenjem radu² izložio sam upravo ove procese integracionih postupaka u snevajućem Ja. Svojevremeno sam došao do zaključka da većina preobražajnih postupaka ide najpre preko snevajućeg Ja, pri čemu onda najlakše prelaze u oblast svesne promene. U kvalitetima doživljavanja i ponašanja snevajućeg Ja, po pravilu, ne nalazimo potvrdu ni teorije o ispunjenju želja, ni teorije o kompenzatorskoj funkciji, nego snevajuće Ja pokušava da održi kontinuitet Ja-kompleksa i u snu. Jedna 14-godišnja devojčica sanja da ju je prilikom penjanja uz stepenište u nekoj kući zadržalo drugo dete, s kojim je uletela u zastrašujuću tučnjavu. U stvarnosti, ova devojčica zaista je imala divlje ispade agresije kad god bi je neko dirnuo. Pacijent koji stalno beži od svojih problema, činiće to najčešće i u snu, i uopšte neće biti heroj koji se suprotstavlja svojim protivnicima. U seriji snova koju sam predstavio u gore pomenutom radu, jedna oralno veoma snažno ometena pacijentkinja sanjala je sebe u praznim prodavnicama, u kojima nije mogla ništa kupiti, ili zbog guranja drugih osoba ne bi ništa dobila. Tek u toku dužeg analitičkog razjašnjavanja, došlo je do toga da je ona mogla sanjati kako konačno u prodavnici može kupiti i dobiti sve što poželi. Odmah nakon tog sna došlo je i do odgovarajuće promene ponašanja u budnom životu pacijentkinje. San seksualno ometenog malograđanina koji u krevetu pored svoje dugogodišnje i malo atraktivne žene sanja orgije s drugim devojkama, u stvarnosti ne postoji. Štaviše, stvar stoji tako da je i seksualno ometenima neophodna duža analiza i odgovarajuće opuštanje da bi se javili snovi u kojima oni mogu doživeti seksualnost. To bi značilo: tek kada snevajuće Ja prihvati neki problem, on može ući u svest.^{**}

Cini mi se da kontinuitet koji Ja-kompleks održava u budnom stanju, i u snu donosi jednu značajnu metodičku prednost.

Naime, na ovom planu javlja se mogućnost da se pacijentu ukaze najpre na često jasne paralele između njegove uobičajene doživljajne i reaktivne sheme i snevajućeg Ja. Ovo ustanovljavanje sličnosti i paralela vodi onda, s jedne strane, k tome da pacijent u za njega nerazumljivim snovima, otkriva kvalitet onoga što mu je poznato. Na toj osnovi potom se mogu graditi prvi mostovi povezivanja i razumevanja snova. Kao što je poznato, povezivanja su moguća samo onda kada otkrivamo sličnosti i poznate kvalitete. Ja-osećaj, kojim je snevajuće Ja, uz to, veoma jasno zaokupljeno, olakšava taj proces. S druge strane, neobični, čudnovati i osobeni doživljaji, motivi i simboli, obezbeđuju onda da u analitičkom procesu mogu početi postupci opuštanja kojima težimo, suočavanja s potisnutim psihičkim materijalom, kao i postupci koji omogućavaju Ja da se okrene novim dostignućima, koja su neophodna za njegovu situaciju, i da ta dostignuća integriše. Otuda staro osnovno pravilo da stupanj objekta treba tumačiti pre stupnja subjekta, koje je u svoje vreme postavio Jung³, još jednom dobija drugu vrednost i značaj kao jedino pravilo razjašnjavanja sa samim odnosnim ličnostima. Naime, na početku analitičke terapije, figure i simboli koji se javljaju u snu, izuzev snevajućeg Ja, razmatraju se najpre kao objekti, koncentriše se na snevajuće Ja i naglašava se kontinuitet Ja-kompleksa, a time se onda pacijentu daje veća mera sigurnosti da se kreće unutrašnjim svetom, koji je za njega dotele nerazumljiv i nepoznat. To je važno utoliko što nam je poznato da praktično svaki pacijent koji nam se obraća, pre svega, trpi neku slabost Ja, u analitičkom procesu, s jedne strane, uvek teži istovremeno jačanju Ja i procesima stabilizacije, a s druge strane ima za cilj suočavanje s nesvesnim materijalom.

Upravo ova manjkava stabilnost Ja razlog je što veoma retko odmah na početku analitičke terapije postižemo zaista konstruktivnu saradnju pacijenta u obradi nesvesnog materijala i njegovih snova. Po pravilu, najpre se susrećemo sa sasvim određenim odbrambenim procesima i formacijama, s kojima i kasnije, u daljem toku terapije, uvek iznova imamo poslu. Govorilo najpre o najčešćim i najuočljivijim formama tog odbijanja. Pri tome ču se poslužiti tipološkim modelom koji, po mom mišljenju, najbolje obuhvata funkcije Ja, pa time i odbijanje, a uz to ču na tome pokazati kako se kontinuitet upravo tih funkcija Ja održava i u snovima. Pri tome se pozivam na odnos svesnog Ja-kompleksa prema materijalu snova. Jedna tipološka dijagnostika jedino iz sadržaja snova do danas ne postoji. Pri tome polazim, pre svega, od tipova ponašanja introversije i ekstraversije, ali ču dalje izneti još neke primedbe o funkcionim tipovima.

Snovi i stav introvertirane osobe prema svojim snovima, prema mom iskustvu, mogu imati dvostruki karakter. Jednom to može biti onako kako se obično opisuje za taj tip, da introvertirani više živi u svetu svojih snova nego u stvarnosti. On se kreće u tom svetu kao u na izgled zatvorenom sistemu. Takvi pacijenti često već na početku analize iznose mnoštvo izuzetno živilih i raznovrsnih snova, u kojima se kreću sasvim slobodno. Kad iznose slobodne asocijacije i šira obrazloženja, čine to, istina u velikoj meri, ali uočljivo je da te asocijacije, ako uopšte imaju, onda imaju krajnje nezнатне veze sa spoljašnjom realnošću. Najkarakterističnija je introvertirana osoba koja uz jedan motiv iz sna asocira uvek iznova neki drugi san, a uz taj drugi opet neki dalji. U ekstremnim slučajevima izgleda najpre da je on zatvoren u svoje snove kao u neku čauru, i u toj čauri može se kretati izuzetno zanimljivo, šaroliko i živo — često se obostrano zapada u mnoštvo podsticajnih i zanosnih amplifikacija (naročito ako je i analitičar introvertiran) — ali ne menja se uopšte ništa i izgleda skoro tako kao da život izvan motiva sna više i ne postoji.*** Ako je ovaj način odbijanja jače izražen, onda ništa ne koriste ni intervencije analitičara, koji moraju da vode ka objektivnim asocijacijama. Stoga ja, po pravilu, s takvim pacijentima postupam tako da pustim izvesno vreme da ovaj proces teče, dok se ne pokaže sasvim jasno da obe strane, a potom ga direktno tumačim, istovremeno pretresajući s pacijentom koliko on u svom realnom životu ostaje u takvoj regresivnoj introversiji, koliko su veliki njegovi propusti u opažanju okoline i u kojoj meri su simptomi njegovog oboljenja možda povezani s tim problemom.

Druga forma introvertiranog odbijanja je da snovi i fantazije nemaju nikakav odnos prema Ja-kompleksu. Najkarakterističniji je tip dnevnih snova tih pacijenata. Istina, oni imaju fantazije, i to u obilnoj i preobilnoj meri, tako da one mogu voditi do smetnji u radu i koncentraciji, ali oni, zapravo, i ne znaju kakve fantazije imaju. Ako se oni koji izgledaju veoma odstupni oslove i upitaju da to, vraćaju se u stvarnost i često se moraju s naporom podsećati na to da je kod njih bila prisutna fantazija, a onda, po pravilu, sagledaju samo njen ostatak. Slično je i sa snovima tih pacijenata. Oni često pričaju da su imali duge i iscrpne sne, i da se sećaju toga da su sanjali celu noć, ali da nisu mogli da zapamte ništa. Tek pri naknadnom ispitivanju eventualno se ispostavlja da su još prisutni sasvim nezнатni ostaci sna. Za ove pacijente karakteristično je da prilikom pripovedanja insistiraju na tome da su ti ostaci sasvim nebitni delovi pravog sna, a da se tog stvarnog sna ne mogu setiti. Sasvim je moguće da se od ovih pacijenata duže vreme ne dobije nikakav san. Prvi zadatok analitičke terapije je da se najpre razjasni kako je došlo do tog otcepljivanja fantazije i koji strahovi se skrivaju iza toga što se sopstveni svet fantazije odbacuje

u toj formi. Pri tome je za ove pacijente tipično da odbijanje fantazije nije praćeno istovremenom diskriminacijom, nego oni veoma cene snove i delatnost fantazije, smatraju ih za veoma vredne i, kao i svi introvertirani, uvereni su u to da su oni u osnovi važniji od spoljnji realitet. Stoga se kod tih ljudi najčešće nailazi na jasno žaljenje zbog toga što uprkos svoj dobroj volji ne mogu da zadrže u pamćenju svoje snove i fantazije.

I ekstravertna osoba može reagovati na odgovarajući poremećaj odnosa prema nesvesnom pomoći ova opisana mehanizma, naime, poplavom snova na jednoj i blokadom na drugoj strani. Samo, ta dva mehanizma kod ekstravernih imaju drugačiji karakter. Poplava snova susreće se najčešće kod onih pacijenata koji imaju snažne histerične strukturne elemente, kao što je Jung¹ i ekstraverziju opisao najpre na teškoj histeriji. Često izuzetno šarolikim, živim, ali uglavnom na mnoge zamršene epizode podelenim snovima, pacijent može, u ekstremnom slučaju, ispuniti čitave sate. Ali, ti snovi stoje pored Ja-kompleksa kao neka vrsta stranog tela. Ja-kompleks se bavi sasvim drugim stvarima i s tim snovima ne može se ništa otpočeti. Obilje snova postaje odbijanje utoliko što njima treba ispuniti analitičku seansu, a da ne preostane vremena da se suoči s problemima sadržanim u njima i s unutrašnjim stavom prema zbijanima spoljašnjeg sveta. I ekstravertirana blokada između Ja-kompleksa i sna izgleda drugačije nego ranije opisana introvertirana. Istina, i ovde se pacijenti ne sećaju snova, ili se sećaju samo njihovih sitnih odlomaka; ali, jasno je da oni nikada ne uredaju u svet fantazije koji teče paralelno sa svešću. Oni ne proizvode utisak introvertirnih čija je duša odletela kao ptica, govoreci jezikom primitivnih naroda, nego su jednostavno orijentirani isključivo na spoljni objekt. Fantazije i snovi su, za njih, glasovita bezvredna besmislica, onako kako su ih u prošlom veku tretirali široki racionalistički krugovi. Pošto je njihov libido tako isključivo orijentisan na spoljni objekt, oni čak i nisu u stanju da poklanjaju pažnju svojim snovima ili da ih pamte. Veliki deo pacijenata koji na seansama navode »nešto jesam sajao, ali sam to odmah zaboravio«, pripada tom tipu. Jedan pacijent, koga sam detaljno opisao na drugom mestu², u prvoj fazi tretmana, ako je uopšte iznosio snove, činio je to samo u jednoj rečenici, npr. »plivao s više žena u vodi« i sl. Tek pomoći konsekventnog sagledavanja i prihvatanja motiva sadržanih u snovima, i analize njihovog odbijanja, mogla je biti uklonjena blokada snova i u daljem toku ovaj pacijent, inače veoma jednostavan i neobrazovan, iznosio je žive i veoma upočatljive snove, sve dok njegova simptomatika nije nestala, promenili se njegovi načini doživljavanja i ponašanja, a on se oporavio. Potom je opet prekinuo sa snovima, odnosno s posmatranjem svojih snova.

Sasvim je očigledno da ove opisane forme poremećaja odnosa tipova stavova imaju jasne adekvacije prema narcističkim poremećajima koje je opisao Kohut.³ To je veoma pojmljivo, pošto tip stava počiva uvek na subjekt-objekt odnosu, i svaka teža ometenost tih funkcija mora uvek despeti u područje narcizma. Jasno je, takođe, da se pri tome uvek radi o ili parcijalnoj inflaciji, ili alienaciji u Edingerovom⁴ smislu, te da je smetnja u biti u oblasti osovine Ja-jastvo. Time se razjašnjava i to da se ove smetnje između Ja-kompleksa, s jedne strane, i prihvatanja snova, razumevanja i prerade, s druge strane, nikako ne mogu jednostavno i lako ukloniti, nego se često, naročito u težim slučajevima, protežu kroz celokupnu analizu. Analitičar koji pri tome gubi strpljenje i pokušava da »naznačavanjem ponašanja« koriguje situaciju, dovodi do pomeranja simptoma, pojačanog otpora ili prekida analize.

Sasvim se razume da sve ove smetnje treba različito tretirati. Ne postoji, kao obično u analizi, nikakav opšti know-how. Uz to još ove različite forme ometenosti odnosa prema nesvesnom, u svakom individualnom slučaju, imaju i sopstvenu individualnu, kauzalno-genetsku pozadinu. Mada, po našem shvatnju, analizu ne treba čisto regresivno voditi u detinjstvo, ova pozadina mora biti upoznata. Analitičaru mora biti jasno zašto je u određenoj fazi nastupilo upravo određeno odbijanje nesvesnog, i kako je ono, u ono vreme, bilo jedina svršishodna odbrana psihe od još veće oštećenosti. Taj uvid u smisao otpora onda dozvoljava analitičaru da tolériše njegovo privremeno održavanje ovde i sada, i da još slabo i nestabilno Ja, koje dole nije moglo u dvoljnoj meri da izgradi svoje funkcije, ne izloži uticaju nesvesnog kojem još nije doraslo. To se sasvim slaže s Jungovim⁵ izvođenjima u »Psihologiji trasfera«, da je smisao otpora u tome da se zaštite oštećene funkcije Ja, i da on stoga mora biti respektovan.

A što se tiče funkcionih tipova, i oni u uvek specifičnoj i karakterističnoj formi reaguju na fenomen sna. Ovde ne možemo iscrpno ulaziti u tipsko-specifične karakteristike snova i odnosa Ja-kompleksa prema sну, uz dominaciju određenih tipologija. Stoga ću se ograničiti na to da opišem naglašeno tipičnu i preovlađujuću karakteristiku.

Misaoni tip, nezavisno od toga što ga iritira i razdražuje »besmislena« i nelogična struktura njegovih snova, slično kao ositelni tip, karakteriše se time što prišteđuje emocije. Od nje ga se, po pravilu, dobijaju opisi radnji snova, pri čemu nejasni ili iracionalni elementi, koji se ne uklapaju u radnju, bivaju is-

pušteni. Ti elementi, isto kao i osećanja koja ih prate, otkrivaju se tek dužim odgovarajućim naknadnim ispitivanjem.

I osećajni tip često prečutkuje nejasne ili iracionalne elemente sna, koji se ne uklapaju u celinu. Njegovi opisi snova, pak, karakterišu se izdašnim i diferenciranim priopovedanjem o osećajima i čulnim utiscima. U ekstremnom slučaju, doživeo sam da je jedna pacijentkinja svoja osećanja pri susretu s nekom drugom osobom u sну, opisala na dve DIN-A4 stranice u uvek novim i drugačijim nijansiranjima.

Kod intuitivnog, naprotiv, ono što preovlađuje je upravo fascinacija neobičnim ili neodređenim. Svejedno da li ima više fantastične ili više svakidašnje snove, on je pod utiskom onoga što mu se čini novo, nepoznato, ili kao nešto što je van uobičajenih okvira, pri čemu je teškoča u tome da se to preradi s njim. Sa sigurnošću, u sledećem snu javlja se nešto opet sasvim drugačije novo, i trebalo je utvrditi da to ipak i nije toliko novo, nego je isti problem u drugoj simbolici, da bi on odgovorio obustavljanjem interesa. Nasuprot više racionalnim tipovima, od ovih pacijenata, bar u prvim fazama tretmana, retko se čuju žalbe da je analitički proces isuviše skokovit, da se u snovima javlja suviše različitih tema i da se nijedan problem ne odsanja, odnosno preradi, zaista celovito.

Osetili slika činjenični materijal svojih snova adekvatno svom tipu. Tipično za ekstravertnu osetilnu ličnost, prema mnojim posmatranjima, jeste gomilanje snova koje svakidašnje spoljašnje događaje reprodukuje prilično realno, ili sasvim onako kako su se oni stvarno zbivali. S tim se onda i može nešto početi, samo kada ga se pokrene na to da razmišlja o tome zašto je njegovo nesvesno izabralo upravo taj, a ne neki drugi događaj, pri čemu su problemi koji se nalaze iza togaj najčešće veoma prikriveni. Ukoliko je on introvertiriji, utoliko magičniji, više mitološki ili lakrdijski mogu biti njegovi snovi, pri čemu je i tu akcenat na detaljnem slikanju objekata, ličnosti ili simbola. Tako se, na primer, od njega može sasvim tačno saznati kakvu odeću je nosila određena ličnost iz sna, npr. neki čarobnjak, ali teško to kako je ona delovala na njegovo snevajuće Ja.

Sasvim je jasno da se svi ovi opisi samo u ekstremnim slučajevima javljaju »čisto«. Kao i u stvarnosti, u svakom doživljaju iz sna sudeluju sve četiri funkcije, a pomoćne funkcije se naročito angažuju pri slikanju sna u analitičkoj situaciji. Tipična slika proizilazi uvek samo iz izvesnog akcentovanja i posebno je jasna dok u analitičkom procesu još nisu razvijene druge funkcije pored osnovne.

Očito je da Ja-kompleks treba posmatrati kao jednu od najstabilnijih tačaka. To je neophodno, pošto drugačiji doživljaj nečega mora biti prihvaten, odnosno protivstavljen jednom receptivnom Ja, da bi uopšte mogao biti registrovan i preraden. Dok god se nešto uopšte doživljava, nosilac doživljaja je uvek identično Ja.⁶ U okviru analitičkog procesa, pod zaštitom transformnih i kontratransfornih situacija, odvija se direktno razlabljivanje struktura Ja. Ja se može odreći odbrambenih mehanizama i šire razviti, pre svega u neurozi oštećene i sužene funkcije, odreći se kontrole i organizacionih struktura, ukloniti svoje granice i dopustiti nove doživljajne sadržaje. Tome odgovara to da se, po de Sanctisu,⁷ svest u snu razvija paralelno sa svesnim Ja i da su svest i Ja najtešnje uzajamno povezani.

Odatle, po mom mišljenju, nastaje metodički zahtev da se pri tumačenju i obradi sna jače akcentira snevajuće Ja, i da se ono postavi u središte razvojnih i sazrevajućih procesa individualizacije. Ono što Ja ne može u snu, ono to ne može ni u stvarnosti, i dok god ono još mora bežati od određenih doživljajnih sadržaja, preterano je zahtevati od pacijenta da ih integriše. Jedna pacijentkinja sa znatnim smetnjama u heteroseksualnim vezama, sanjala je u prvoj fazi analize skoro isključivo muškarce koji je progone, savladavaju i siluju, i kojima je bila bespomoćno prepustena, što je, prema Neumannu,⁸ odgovaralo početnom stanju upada patrijarhalnog Uroborosa u dualunium majkacke. Tek kada su se javili sni u kojima su ti muškarci postali manje brutalni, kada su bile prisutne pomoćne figure koje su joj davale podršku i koje su se u snu mogle obraćunati s prognoiocima, ona je i u stvarnosti mogla uspostaviti odnose s muškarcima i svojim nesvesnim. Do tog trenutka, ona je prema svakom muškarcu podizala zid odbijanja koji je bio neprobojan.

Isto važi i za integraciju novih osećajnih sadržaja. Jedan 40-godišnji poslovni čovek, koji je vodio život totalno preopterećenog i prepregnutog menadžera, sanjao je: »Ja sam u kući Liv ulman (Prizori iz bračnog života). Imam veoma srdačan i nežan odnos prema njoj. Ona me vodi u svoju spavaču sobu. Pitam je gde se nalazi njen muž, koji je u snu Hans Albers. Kaže da treba da stigne i da je ljut zato što nije dobio pozorišne karte. U takvim situacijama najčešće se opira. Brinuo sam se da bi se on mogao vratiti i prekinuo sam s pojačavanjem naših aktivnosti. Nagovorio sam je da odemo odatle i potražimo neko mirnije mesto gde nas niko neće ometati.«

Žene iz njegovih ranijih snova bile su uvek čisto seksualno aktivne i anonimni likovi s kojima je on bez mnogo cifranja išao odmah u krevet. U ovom snu, on je prvi put susreo jednu živu figuru koja za njega reprezentuje unutrašnje razjašnjenje i individuaciju. Nasuprot tome, njegova senka, koja ga je dole snažno inflacionirala, nagonski i primitivno, sentimentalni glumac Hans Albers (»Hopa, eto me«), odvojena je od njegovog

snevačućeg Ja i on pokušava da je izbegne. On takođe može, što je za njega sasvim novo dostignuće, da savlada seksualni impulz u snu, u jednoj odluci uskladenoj s Ja, i da potraži mirno mesto. Nakon tog sna on je počeо da vodi računa o tome da relativira svoju jurnjavu i, pre svega, da u mirnim osamlijenim ozazama razvije više osjećanja.

Naravno da je pretpostavka za obradu takvih promena u Ja-kompleksu posmatranje serija snova,¹ što u jednoj tekućoj analizi i najčešće višestruko zauzetom analitičaru, nije nimalo jednostavno. Bio bi preteran zahtev tražiti od analitičara da pamti sve snove svojih pacijenata. Ipak, postoje izvesni signali da se ne previde oni snovi koji sadrže jasne promene načina poнашања i doživljavanja u snevačem Ja. Prvo, to delom uočava sam snevač, i on takav san doživljava s jednim drugim značajnim akcentom, kao važan, živ, postojan i slično, a da se pri tome ne mora raditi uvek o direktno arhetipskom materijalu. Drugo, treba samog sebe donekle vaspitati za to da se obraća pažnja takvim procesima. Pri odgovarajućem usmeravanju pažnje, relativno se brzo dobija uvid u tipične konfiguracije snevačućeg Ja, kao što ih uočavamo i za svesno Ja, a promene tih konfiguracija, ma i najbeznačajnije, počinju da nam padaju u oči kao neka nova frizura. Metodički je takođe korisno naglašavati ta mesta, tako što se pacijentu skreće pažnja na to, ili se direktno pišta da li je već nekada tako sanjao o sebi.

Preostaje mi još samo da se kratko osvrnem na problem tumačenja stupnjeva subjekta, koji ka da se u ovakvom posupku donekle zanemaruje. U poslednje vreme, gestalt terapija² se metodički posebno intenzivno počela baviti radom na stupnju subjekta. Od pacijenata se pri tome traži da se unose u doživljavanje drugih figura koje se javljaju u snu, npr. osoba s kojom se imaju odnosi, ili životinja, itd., a time se često s veoma dobrim uspesima, postižu druge mogućnosti razumevanja i doživljavanja. To je za pacijente često veoma impresivno, ali treba dodati da su mnogi jungovci to činili znatno pre gestalt terapije. Ali, efekt koji se time ostvaruje, prema mojim iskustvima, samo je površan. Naročito prilikom jakih neuroza, Ja vrlo brzo ponovo ustavlja svoje stare granice, a taj metod ne prištade naporne i često dugotrajne prerade smisaonog sadržaja simbolike sna na svim nivoima.

Na drugoj strani, izgleda mi da je naglašavanje stupnjeva subjekta u metodiči terapeutskog procesa značajno uvek onda kada se, u smislu Edingerovih »psychic life cycle's«, radi o fazama »reconnection« sa samim sobom i ustavljanju »original wholeness«. Time se pojačava funkcija Ja koja omogućava napuštanje odbrambenih sistema, okretanje ka tome da se sopstvene granice učine propustljivim i da se doživi povezanost sa sobom. Po mom mišljenju, to tumačenju stupnjeva subjekta, a i aktivnoj imaginaciji subjektivno stupnjevskih sadržaja snova, pridodaje jednu novu stranu, naspram starog pravila da se stupnjevanje subjekta može primeniti samo onda kada je stupnjevanje objekta iscrpljeno u tumačenju.

Preveo: Pavluško Imširović

PRIMEDBE:

* Predavanje na VII internacionalnom kongresu za analitičku psihologiju, Rim 1977.

** Ja je takođe arhetip, a snevačuće Ja je »imago« tog arhetipa. Stoga nije začudujuće ako upravo snevačuće Ja, u mnogim slučajevima, gradi mostove preko kojih se u arhetipski domen Ja-kompleksa primaju novi sadržaji.

*** Thomas Kirsch: »Dreams and psychological types«. Predavanje na VII internacionalnom kongresu u Rimu, 1977.

LITERATURA:

¹ Kohnstamm: cit. Siebenthal, Die Wissenschaft von Traum, Springer, Berlin 1953.

² Dieckmann, H.: Integration process of ego-complex in dreams. J. Analyt Psychol. 10, No. 1, 1965.

³ Jung C. G.: Gesammelte Werke, vol. 8, Rascher, Zürich 1967.

⁴ Jung C. G.: Gesammelte Werke, vol. 6, Rascher, Zürich 1960.

⁵ Dieckmann, H.: Über einige Beziehungen zwischen Traumserie und Verhaltensveränderungen in einer Neurosenbehandlung. Z. Psychosom. Med. 1962, okt-dec.

⁶ Kohut: Narzissmus, Suhrkamp, Frankfurt 1973.

⁷ Edinger, E. S.: Ego and archetyp, Putnam's Sons, New York 1972.

⁸ Neumann, E.: Ursprungsgeschichte des Bewusstseins, Rascher, Zürich 1949.

⁹ Jung, C. G.: Gesammelte Werke, vol. 16, Rascher, Zürich 1958.

¹⁰ Jung, C. G.: Gesammelte Werke, vol. 6, Rascher, Zürich 1960.

¹¹ Sanctis, S. de: E sogni e il sonno nell'isterismo e nella epilessia, Roma 1896.

¹² Neumann, E.: Zur Psychologie des Weiblichen; Umkreisung der Mitte, Rascher, Zürich 1953.

¹³ Dieckmann, H.: Träume als Sprache der Seele, Bonz, Stuttgart 1972.

¹⁴ Perls, F. S.: Gestalttherapie in Aktion, Klett, Stuttgart 1974.

U ovim raspravama Vitgenštajn je bio kritičan prema Frojdovim. Međutim, on je takođe iznosio onoliko koliko je bilo u onome što Frojd kaže o pojmu »simbolizam snova«, ili, na primer, u tvrdjenju da ja, kad sanjam, u izvesnom smislu »nešto govorim«. Vitgenštajn je pokušavao da ono što je kod Frojda vredno odvoji od tog »načina mišljenja« koji je želeo da pobije.

Rekao mi je da je, kada je pre 1914-te bio u Kembribžu, mislio da je psihologija gubljenje vremena. (Ipak, nije je ignorisao. Čuo sam ga kako jednom studentu objašnjava Veber-Fehnerov zakon na način koji nije mogao poticati od samog čitanja Majnongovog članka ili od rasprava s Raslom.) »Onda sam, par godina kasnije, slučajno pročitao nešto od Frojda, i seo iznenaden. Evo nekoga ko je imao nešto da kaže. Mislim da je ovo bilo nešto posle 1919-te. Tako je Frojd u ostatku Vitgenštajnovo života bio jedan od malobrojnih autora koje je on smatrao vrednim čitanja. O samom sebi on je u periodu tih rasprava govorio kao o »Frojdovom učeniku« i »Frojdovom sledbeniku«.

On se divio Frojdu zbog zapažanja i misli u njegovim spisima, i zbog toga što je imao »šta da kaže« čak i kada, po Vitgenštajnovo mišljenju, nije bio u pravu. S druge strane, on je mislio da je ogroman uticaj psihanalize u Evropi i Americi bio štetan — »iako će proći mnogo vremena pre nego što prestanemo da od nje tražimo pomoć.« Da naučite nešto od Frojda morate biti kritični, a psihanaliza, uopšteno govoreci, ovo sprečava.

Gоворио sam o šteti koju ona čini pisanju kada neki autor pokusuva da psihanalizu unese u priču. »Naravno«, rekao je on, »nema ničeg goreg«. On je bio spreman da ilustruje što je Frojd podrazumevao pozivajući se na neku priču; međutim, tada je priča morala biti napisana nezavisno. Jednom, kada je Vitgenštajn pričao nešto što je Frojd rekao i savet koji je nekome dao, neko od nas je primetio da mu se ovaj savet ne čini preterano mudrim. »O, sigurno da nije«, rekao je Vitgenštajn, »ali mudrost je nešto što nikada ne bih očekivao od Frojda. Pamet — sigurno, ali ne mudrost. Mudrost je bila ono čemu se on divio kod svojih omiljenih pripovedača — kod Gotfrida Kelera, na primer. Ona vrsta kritike koja bi kod proučavanja Frojda pomogla moralu bi da ide duboko, a to nije čest slučaj.

RAŠ RIS

VITGENŠTAJN (beleške Raš Risa posle jednog razgovora, leto 1942)

Kada proučavamo psihologiju, možemo osetiti da tu ima nešto nezadovoljavajuće, da postoji neka teškoća u čitavom predmetu proučavanja — pošto fiziku uzimamo kao našu idealnu nauku. Mislim na formulisanje zakona kao u fizici. A onda vidišmo da ne možemo upotrebiti istu vrstu »metrike«, iste ideje o merama kao u fizici. Ovo je naročito jasno onda kada pokušavamo da opisemo pojave: najmanje opažljive razlike u bojama, najmanje opažljive razlike dužina, itd. Izgleda da ovde ne možemo naći »Ako je A = B i B = C onda je A = C«, na primer. Ova vrsta nezgode provlači se kroz čitav taj predmet.

Ili pretpostavite da želite da govorite o uzročnosti u operisanju osećanja. »Determinizam se na duh može primeniti podjednako ištinito kao što može na fizičke stvari.« Ovo je nerazjašnjivo, jer kada mislimo na uzročnim zakonima kod fizičkih stvari, mi mislimo na eksperimente. Nemamo ništa slično ovome kod osećanja i motivacija. A ipak, psiholozi žele da kažu: »Moraju postojati neki zakon« — iako nikakav zakon nije pronađen. (Frojd: »Da li hoćete da kažete, gospodo, da su promene kod mentalnih pojava vodene slučajem?«) A meni činjenica da stvarno nema nikakvog takvog zakona izgleda značajna.

Frojdova teorija snova. On hoće da kaže da se za sve što se u snu dešava može naći da je povezano s nekom željom koju analiza može izneti na videlo. Međutim, ova procedura slobodnog asociranja — i tako dalje — je čudnovata, pošto Frojd nikada ne pokazuje kako znamo gde treba prestati, gde je ono pravo rešenje. Ponekad on kaže da pravo rešenje ili prava analiza jeste ona koja zadovoljava pacijenta. Ponekad on kaže da lekar zna koje je pravo rešenje ili analiza sna, dok pacijent ne zna: lekar može reći da pacijent greší.

Razlog zbog kojeg on jednu vrstu analize naziva ispravnom izgleda da nije očigledna stvar. Takav nije ni stav da su halucinacije, a time i snovi, ispunjenje želja. Pretpostavimo da čovek koji umire od gladi ima halucinaciju hrane. Frojd hoće da kaže da halucinacija bilo čega zahteva ogromnu energiju: ona nije nešto što bi se moglo normalno dogoditi — energiju daju izuzetne okolnosti u kojima preovladava čovekova želja za hranom. Ovo je jedna spekulacija. To je vrsta objašnjenja koje smo spremni da prihvativamo. Ono nije predloženo kao rezultat detaljnog ispitivanja raznovrsnosti halucinacija.

Frojd u svojoj analizi daje objašnjenja koja su mnogi ljudi skloni da prihvate. On ističe da su ljudi ne-skloni da ih prihvate. Ovu stvar Frojd je stvarno tvrdio. Uzmite Frojdovo gledište da je anksioznost, na izvestan način, uvek ponavljanje one anksioznosti koju smo osetili prilikom rođenja. On ovo ne tvrdi pozivanjem na dokaze, jer to ni ne može. Međutim, to je jedna ideja koja ima veliku privlačnost. Ona ima privlačnost svojstvenu mitološkim objašnjenjima, objašnjenjima koja kažu da je